

บทที่ ๕

สรุป และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุป

การศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาประสิทธิภาพการจัดการศาสนสมบัติวัดของคณะสงฆ์ไทยต้องการตอบปัญหา ๓ ข้อ คือ

๕.๑.๑ พระพุทธศาสนาทั้งในพระไตรปิฎก และคัมภีร์ศาสนา และในระบบองค์กรทางศาสนา มีมุมมองในด้านการจัดการทรัพย์สิน อย่างไร

๕.๑.๒ อะไรคือปัญหาและอุปสรรค ที่มีผลกระทบต่อการจัดการศาสนสมบัติวัดของคณะสงฆ์ไทยเถรวาทในประเทศไทย

๕.๑.๓ การพัฒนาการจัดการศาสนสมบัติวัดเพื่อความโปร่งใสควรเป็นอย่างไร

ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาวิจัยด้วยการออกแบบสอบถามสำรวจข้อมูลจากเจ้าอาวาสจำนวน ๑๐๐ รูปใน ๔ จังหวัด ๔ ภาคได้แก่ ราชบุรี ราชบุรี ราชบุรี และราชบุรี แต่ได้รับการตอบกลับเพียง ๖๕ รูปใน ๓ จังหวัดเท่านั้นโดยจังหวัดราชบุรีไม่มีผู้ตอบแบบสอบถามกลับมา

ผู้วิจัยได้นำเสนอความคิดเห็นต่อผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๓ ท่านและพระเถระผู้ใหญ่อีก ๒ รูปในการประชุมสนทนากลุ่ม และเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติด้านการจัดการศาสนสมบัติวัดที่ ปฏิบัติทำกันอยู่อย่างละเอียด ผู้วิจัยจึงได้สัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้รู้จำนวน ๔ ท่านและพระสังฆาธิการระดับมหาเถระอีก ๕ รูป

ในเบื้องต้น ต้น แนวคิดเกี่ยวกับการคำตอบปัญหาข้อที่ ๕.๒ และ ๕.๓ ในทิศทางที่จะหาวิธีปรับปรุงการปฏิบัติงานที่เป็นอยู่ในขณะนี้ให้ดีขึ้น แต่หลังจากทำการศึกษาค้นคว้าอย่างลึกซึ้งแล้ว จึงพบความจริงว่า การจัดการศาสนสมบัติวัดเป็นงานที่ทุกฝ่ายได้ทุ่มเทพยายามเข้ามาอย่างมากมายทั้งการสร้างเครื่องมือ การหาวิธีปฏิบัติ และทั้งการจัดทำหลักสูตรฝึกอบรมเจ้า

อาวาสและพระสังฆาธิการตลอดจนไวยาวัจกร ในขอบข่ายพื้นที่ทั่วประเทศไทย ด้วยหวังว่าจะทำให้บรรดาพระสงฆ์ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องได้มีความรู้ความสามารถในวิชาทางโลกไปทำงานทางโลกได้

ผู้วิจัยมองดูสิ่งเหล่านี้แล้วคิดถึงว่า มันเป็นตุจการบีบบังคับผู้ใหญ่ที่เขียนหนังสือด้วยมือซ้ายให้เปลี่ยนมาเขียนหนังสือด้วยมือขวา เพราะเหตุผลเพียงว่า ประชากรโลกส่วนใหญ่เขาเขียนด้วยมือขวา คำถามก็คือ คนเราใช้มือซ้ายหรือมือขวาเพียงข้างเดียวในเวลาเขียนหนังสือ แล้วทำไมจะต้องไปฝึกให้เขียนได้ทั้งสองมือในเมื่อการเขียนด้วยมือซ้ายก็ทำได้

ในทำนองเดียวกัน พระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นเจ้าของอาวาสมีความถนัดในเรื่องทางธรรมโดยการตัดสินใจเลือกเส้นทางชีวิตของท่านมาเป็นเวลานานไม่ต่ำกว่าครึ่งทศวรรษเป็นอย่างต่ำ แล้วทำไมต้องไปบีบบังคับจัดการให้ท่านต้องมีความถนัดในเรื่องวิชาทางโลกเพื่อมาทำงานทางโลกและแบกรับปัญหาทางโลก ซึ่งพวกท่านได้สละไปแล้ว

การทำงานบริหารจัดการวัดในอดีตของเจ้าอาวาสเป็นไปตามธรรมชาติของการเติบโตของวัดร่วม กับชุมชน เจ้าอาวาสก็จะได้สมาชิกในชุมชนซึ่งเป็นผู้มีความศรัทธาและจิตอาสา มาช่วยงาน โดยที่งานของวัดในอดีตเป็นไปอย่างเรียบง่าย ไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับสินทรัพย์มากมาย นับล้านนับสิบล้านนับร้อยล้านหรือกระทั่งพันล้านบาทอย่างทุกวันนี้ สมาชิกของชุมชนรอบวัดก็จะสละเวลามาช่วย “หลวงตา” เขียนซองกุฐินผ้าป่า แบ่งเอาซองกุฐินผ้าป่าไปแจกผู้รู้จัก ช่วยกรอกตัวเลขลงบัญชี ทุกอย่างเป็นไปอย่างเรียบง่ายไม่ซับซ้อน ทุกคนพอเรียนรู้ทำได้เพราะพวกเขามีวัดเป็นศูนย์กลางของชีวิต ตั้งแต่เกิดลูกหลานก็เอามาให้หลวงตาดั่งชื่อ แล้วก็มาเข้าเรียน มาบวชเรียน มาทำบุญ มาจัดงานศพ พวกเขาเรียนรู้ขนบธรรมเนียมปฏิบัติของพระสงฆ์ดี และไม่มีความสงสัย ไม่มีข้อบังคับของมหาเถรสมาคมเรื่องการทำบัญชี สินทรัพย์ของวัดมีอะไรบ้างก็เป็นที่รู้กันในชุมชน เพราะสิ่งเหล่านั้นเกิดจากการบริจาคของสมาชิกในชุมชนนั่นเอง

ในปัจจุบัน สภาพทุกอย่างเปลี่ยนไปหมด วัดกลายเป็นองค์กรนิติบุคคล เจ้าอาวาสรับหน้าที่เป็นเจ้าพนักงานขององค์กรตามกฎหมาย มีระเบียบปฏิบัติให้วัดส่งทะเบียนสินทรัพย์พร้อมบัญชีรายรับรายจ่ายเงินได้เงินเสีย สิ่งเหล่านี้มันก็คือกิจกรรมทางธุรกิจของชาวโลกทั่วไป ทุกฝ่ายจึงมุ่งที่จะพัฒนาองค์ความรู้ทางโลกเอาใส่กลับเข้าไปในตัวพระสงฆ์ เพื่อปลูก

ความสามารถในการทำงานทางโลกขึ้นมา ผู้วิจัยพิจารณาเห็นว่า ศาสนาพุทธแตกต่างจากศาสนาคริสต์หรืออิสลามอย่างมาก เพราะศาสนาเหล่านั้นไม่ได้ห้ามพระหรือนักบวชของเขาจับต้องเงินทองอย่างเด็ดขาดเหมือนที่ศาสนาพุทธบัญญัติไว้ ดังนั้น หากมีผู้มองว่าพระสงฆ์โดยเฉพาะเจ้าอาวาสและพระสังฆาธิการควรจะเป็นพระนักบริหารจัดการสินทรัพย์ที่เก่ง ในทำนองเดียวกับพวกบาทหลวงหรือใต้ฮิมาม แล้วผลักดันแนวความคิดว่า พระสงฆ์สามารถบรรลุนิพพานได้ในขณะที่กำลังปฏิบัติการบริหารรายได้จากสินทรัพย์ พระสงฆ์สามารถวางอุเบกขาได้ในขณะอยู่ระหว่างการดำเนินคดีฟ้องร้องทางศาลกับญาติธรรม พระสงฆ์สามารถทำจิตว่างจิตนิ่งได้ในขณะที่นับเงินหมื่นเงินแสนก่อนเอาไปฝากเข้าบัญชีธนาคาร พระสงฆ์สามารถโยนิโสมสสิการได้ในขณะที่มีคนมาเสนอความคิดทำโครงการเช่าที่วัดสร้างศูนย์การค้า พวกเขาพากันคิดว่า พระสงฆ์ท่านจะสามารถเดินไปบนกองอาวมได้โดยร่างกายของท่านไม่แปดเปื้อน เนื่องจากเห็นว่าองค์สัมมาสัมพุทธเจ้ายังทำได้เลย พระองค์ท่านรับของถวายจากเหล่ากษัตริย์เหล่ามหาเศรษฐีผู้คบดีมูลค่านับไม่ถ้วนเมื่อเทียบกับค่าของเงินในปัจจุบัน แต่พระองค์ท่านก็ยังทรงคงความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้ได้ครบถ้วนตลอดเวลา ๔๕ พรรษา ภายหลังการบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ แล้วทำไมพระสงฆ์ผู้เป็นพุทธบุตรจะทำบ้างไม่ได้

ผู้วิจัยมีความคิดเชิงวิพากษ์เช่นนี้ จึงได้กลับมาทบทวนดูปรากฏการณ์ต่างๆ ในเรื่องการจัดการ ศาสนสมบัติแล้วพบว่า ปัญหาและเรื่องราวที่ดำเนินอยู่ อาทิ ปัญหาการฟ้องร้องยื้อแย่งกรรมสิทธิ์ในที่ดินรับบริจาค ปัญหาคดีวัดบุกรุกที่ป่าสงวน ปัญหาคดีเจ้าอาวาสยกยอกเงินวัดไปใช้ ปัญหาการประท้วงเจ้าอาวาสที่ขึ้นค่าเช่าที่ดินวัดหรือขับไล่ผู้อาศัยในที่ดินวัดเพื่อทำโครงการหารายได้ใหม่ที่มีมูลค่ามากกว่า ปัญหาการทะเลาะไม่พึงพอใจเจ้าอาวาสที่ไปทุบสิ่งที่เป็นถาวรวัตถุซึ่งอยู่คู่วัดมานานทั้งไปเพราะต้องการสร้างของใหม่ขึ้นมาแทน ปัญหาเจ้าอาวาสถูกหลอกลวงฉ้อฉลในการจัดซื้อที่ดิน แนวโน้มแสดงชัดว่า ปัญหาเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะไม่หมดไปแต่ว่ามันกลับมีแนวโน้มจะมีจำนวนมากขึ้นและทวีความรุนแรงมากขึ้นตามมูลค่าสินทรัพย์ ผู้วิจัยจึงตระหนักถึง วัฏจักรในเรื่องการจัดการศาสนสมบัติวัดว่า แท้ที่จริงแล้ว สภาพการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่นั้นคือเรื่องปกติตามธรรมชาติของสสาระทางโลก ในเมื่อเนื้อแท้ของการจัดการ ศาสนสมบัติก็คือกิจกรรมการบริหารสินทรัพย์ให้ก่อเกิดรายได้มาเลี้ยงวัดไม่ต่างจากองค์กรธุรกิจ จึงเป็นสังขธรรมดาที่ย่อมจะเกิดปัญหาอย่างไม่สิ้นสุด การทุ่มเททรัพยากรลงไปเพื่อทำให้ปัญหาหมดไปจึงเป็นความพยายามในลักษณะที่คล้ายการโยนก้อนหินลงไปถมทะเล แม่น้ำ ย่อมหาความคุ้มค่าได้ยาก

แต่ผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นในพละนาฏภาพของธรรมะ ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้พระพุทธรูปเจ้าทรงปลดปล่อยจากความแปดเปื้อนในยามที่ต้องลงไปคลุกคลีกับเรื่องราวทางโลก ผู้วิจัยจึงมีแนวคิดว่าจะหากพระสงฆ์ผู้เข้ามาขอเป็นพุทธบุตรและพยายามเดินตามรอยพระอรหันต์เหล่านี้ สามารถสร้างให้เกิดมีพละนาฏภาพทางธรรมขึ้นได้ ท่านเหล่านั้นก็น่าจะดำเนินงานบริหารจัดการวัดและศาสนสมบัติวัดได้อย่าง “ไม่ร้อน ไม่แปดเปื้อน ไม่มีปัญหา” ได้เช่นเดียวกับพระพุทธรูปิดา

ผู้วิจัยจึงตั้งคำถามในข้อ ๓ เพิ่มขึ้นว่า การพัฒนาการจัดการศาสนสมบัติวัดเพื่อ “เพิ่มประสิทธิภาพทางธรรม” และความโปร่งใสควรเป็นอย่างไร ดังมีรายละเอียดของการตอบปัญหาที่ต้องการทราบจากผลการวิจัยตามลำดับดังนี้

๕.๑.๑ พระพุทธศาสนาทั้งในพระไตรปิฎก และคัมภีร์ศาสนา และในระบบองค์กรทางศาสนา มีมุมมองในด้านการจัดการทรัพย์สิน อย่างไร

คำตอบสำหรับปัญหาที่ต้องการทราบจากผลการวิจัยสรุปได้ว่า พระธรรมวินัยในศาสนาพุทธมองการจัดการสินทรัพย์ของวัดว่า พระสงฆ์ห้ามยุ่งเกี่ยวกับเรื่องเงินทอง ส่วนสินทรัพย์ปัจจัยไทยธรรมที่ได้มาจากการทำทานก็ให้ถือเป็นของกลางที่พระสงฆ์ในวัดสามารถแบ่งปันบริโภคใช้สอยประโยชน์ไปตามความจำเป็นโดยไม่มีการสะสม ส่วนที่เกินมาก็นำไปสงเคราะห์สาธารณชนผู้มีความจำเป็นต่อได้ แต่ไม่ใช่ “การยกให้” เป็นการ “ช่วยเหลือสงเคราะห์” กล่าวคือไม่ได้ยกให้คนอื่นเอาไปครอบครอง แต่ยกให้เขาไปบริโภคใช้สอยประโยชน์ตามที่เขาจำเป็น ด้วยเหตุที่ว่า พระสงฆ์เองก็เข้าถึงครองสิ่งเหล่านั้นไม่ได้แล้วจะมีสิทธิอำนาจอะไรไปยกให้ผู้อื่นถือครองได้

ระบบองค์กรศาสนานี้มุ่งหวังจะให้วัดทำหน้าที่สาธารณสงเคราะห์ ทั้งในแบบทำตามลำพังและประสานพลังกับผู้อื่น ดังที่ปรากฏเป็นข้อกำหนดคุณสมบัติสำคัญในการวัดมาตรฐานของวัดโดยสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ผู้วิจัยเปรียบวัดเหมือนระบบผืนน้ำ ไทยธรรมต่าง ๆ ทุกอย่างเปรียบเหมือนน้ำที่ล้นไหลเข้ามาสู่วัดซึ่งเป็นที่รับน้ำ จากนั้นวัดก็จัดทำระบบแจกจ่ายสิ่งที่ได้มาออกไปยังผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ ตัวอย่างที่สำคัญ คือ บทบาทของวัดในช่วงวิกฤติน้ำท่วมปี ๒๕๕๓ ตลอดจนวัดที่มีกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ที่โด่งดัง อาทิ วัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี วัดสระแก้ว จังหวัดอ่างทอง และ วัดพระพุทธบาทน้ำพุ สระบุรี เป็นต้น

๕.๑.๒ อะไรคือปัญหาและอุปสรรค ที่มีผลกระทบต่อการจัดการศาสนสมบัติ วัดของคณะสงฆ์ไทยเถรวาทในประเทศไทย

ปัญหาและอุปสรรคสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการศาสนสมบัติวัดก็คือบรรดาเหล่ากิเลสและอริยชาทั้งหลายเป็นพื้นฐาน เนื่องจากผู้วิจัยพิจารณาเห็นว่า พระธรรมวินัยและระบบระเบียบกฎ เกณฑ์ทางกฎหมายที่มีอยู่ ณ ขณะนี้สมบูรณ์พร้อมที่จะอำนวยความสะดวกให้ผู้ปฏิบัติประสบความสำเร็จในกิจการจัดการศาสนสมบัติวัด แต่การที่มีปัญหาเกิดขึ้นเป็นเพราะกิเลสและอริยชาเป็นอุปสรรคทำให้ผู้ปฏิบัติงานไม่นำสิ่งเหล่านั้นไปดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของกฎระเบียบได้อย่างถูกต้องตรงสมบูรณ์

ในด้านพระธรรมวินัยนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ ณ ขณะนี้เป็นการ “ถ่าง” พระธรรมวินัยออกมากพอควร แต่เนื่องจากกรอบของกฎหมายและกฎระเบียบขององค์กรสงฆ์ไทยสามารถยอมรับการ “ถ่าง” พระธรรมวินัยนี้ได้ ตัวอย่างของการ “ถ่าง” พระธรรมวินัย อาทิ พระภิกษุมีบัญชีเงินฝากส่วนตัวได้ พระภิกษุจับต้องพกพาเงินเอาไปเดินจับจ่ายซื้อของตามห้างสรรพสินค้าได้เองไม่ต้องรอผู้มีจิตศรัทธาถวาย พระภิกษุสามารถถือครองสิทธิ์ความเป็นเจ้าของเหนือปัจจัยที่ปรารถนาได้ อาทิ พระภิกษุเป็นเจ้าของเครื่องคอมพิวเตอร์ โทรศัพท์มือถือ แม้กระทั่ง พระภิกษุสามารถใช้เงินทองส่วนตัวซื้อการเดินทางท่องเที่ยวได้ ดังนี้ ผู้วิจัยจึงไม่เห็นว่าการพระธรรมวินัยและกฎหมายจะเป็นปัญหาอุปสรรคในเรื่องการจัดการศาสนสมบัติแต่อย่างใด

ในทางตรงกันข้าม จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับท่านรองศาสตราจารย์ รัชชี สุทนต์ เกี่ยวกับวัตรปฏิบัติตามพระธรรมวินัยในเรื่องการพิจารณาปัจจัยที่ได้รับการถวายมาหากมีค่าเกิน ๑ บาท ซึ่งไม่ค่อยปรากฏว่ามีวัดใดถือปฏิบัติในเรื่องนี้นัก เช่นเดียวกับการคำนึงถึงหลักแห่งการบริโภคปัจจัยตามพระสูตร สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้วิจัยมองเห็นถึงปัญหาการขาดความตระหนักในผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการบริโภคปัจจัยอย่างไม่เหมาะสม อันจะยังผลให้การบวชไม่นำไปสู่การเกิดมรรคผลตามที่ตั้งใจหวังไว้ เพราะพระภิกษุสงฆ์ได้กระทำการในสิ่งที่นำไปสู่ “การหมดสภาพความเป็นสงฆ์ตามหลักพระธรรมวินัย” อันเป็นเรื่องทางจิตวิญญาณ เพราะผู้คนยอมไม่สามารถล่วงรู้เจตนาแห่งพฤติกรรมของผู้อื่น นอกจากตัวของผู้นั้นเอง ดังนั้น แม้ว่าไม่มีใครมาตัดสินบังคับให้ต้องออกจากสภาพการเป็นพระภิกษุสงฆ์ แต่ในความเป็นจริงแห่งธรรมะ คือ ผู้ที่ประพฤติ

ปฏิบัติผิดพระธรรมวินัยด้วยเจตนา กรรมแห่งเจตนา^{๑๖}นั้นได้เกิดแล้ว และการรอรับผลแห่งกรรมนั้น ก็ย่อมเริ่มต้นขึ้นแล้วเช่นกัน

ในด้านกฎหมายนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ตราบใดที่ยังไม่มีกฎหมายใดๆ ออกมาแล้วยุติการกระทำผิดตามกฎหมายนั้นได้ ก็ย่อมแสดงให้เห็นชัดแล้วว่า การแก้กฎหมายไม่ใช่คำตอบ ทว่า ในความเป็นจริง คือ ได้มีความพยายามอย่างต่อเนื่องมานานแล้วจากคณะบุคคลหลายกลุ่มที่จะผลักดันให้มีการแก้ไขกฎหมายสงฆ์โดยมีการวิพากษ์วิจารณ์โต้แย้งกันไปมาตามที่ปรากฏตามสื่อต่างๆ ผู้วิจัยมีทัศนะว่า สิ่งเหล่านี้ “ร้อน” และเป็นประเด็นทางการเมืองมากเกินไปเกินความเหมาะสมของผู้วิจัยที่จะเข้าไปมีส่วนนำเสนอ

ผู้วิจัยจึงขอสรุปผลการตอบปัญหาในข้อนี้ว่า ปัญหาและอุปสรรคทั้งปวงในเรื่องการจัดการศาสนสมบัติวัดเกิดจากคุณภาพของคน คุณภาพของธรรมะในตัวคน คุณภาพของสิ่งเหล่านี้ จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาตามคำตอบในปัญหาข้อต่อไป

๕.๑.๓ การพัฒนาการจัดการศาสนสมบัติวัดเพื่อ“เพิ่มประสิทธิภาพทางธรรม” ความโปร่งใสควรเป็นอย่างไร

ผู้วิจัยตระหนักในข้อเท็จจริงว่า ประสิทธิภาพทางธรรมจะนำไปให้เกิดความโปร่งใสโดยอัตโนมัติอย่างเป็นสัดส่วนผกผันตามกันดังนี้ สิ่งใดที่ทำได้แล้วสามารถเพิ่มประสิทธิภาพทางธรรมของผู้ปฏิบัติงานได้ ความโปร่งใสในผลการทำงานของผู้นั้นก็เกิดตามมาในอัตราส่วนเดียวกัน

การจัดการศาสนสมบัติวัดควรเป็นอย่างไร คำตอบจากผลการวิจัยนี้ คือ การจัดสรรแบ่งงานกันทำตามความถนัดเลือกคนทำให้เหมาะกับงาน หมายความว่า พระสงฆ์มีความถนัดในพระธรรมในการปฏิบัติธรรม ก็ควรมอบหมายงานด้านนี้ให้ท่านไปทำ สำหรับงานทางโลกนั้นก็ควรตัดส่วนตัดตอนงานออกมามอบหมายให้นักวิชาชีพไปทำ เช่นนี้ พระสงฆ์จะได้ลดการใช้ทรัพยากรที่นำไปใช้ในทางโลกลง แต่ท่านยังสามารถได้รับความสำเร็จของงานเช่นเดิมและได้คุณภาพงานที่ดีด้วย ผู้วิจัยจึงกล่าวได้ว่า มาตรการนี้เพิ่มประสิทธิภาพได้ เพราะประสิทธิภาพหมายถึงอัตราส่วนระหว่างทรัพยากรที่ใช้กับผลผลิตของงานที่ได้รับ

ผู้วิจัยได้ออกแบบระบบเกื้อกูลด้วยการจ้างผู้ประกอบวิชาชีพใบอนุญาต ๒ วิชาชีพ คือ นักตรวจสอบบัญชีและทนายความ พร้อมการจัดตั้งสภาไวยาวัจกรเพื่อพัฒนายกระดับวิชาชีพ ที่ ๓ คืองานแห่งผู้ชวนขายกิจของสงฆ์อย่างจริงจังต่อเนื่อง เพื่อสงวนรักษาองค์ความรู้เฉพาะ ทางด้านนี้ไว้

คำถามที่ผู้วิจัยได้รับที่สำคัญมากคือ แนวทางที่นำเสนอเหล่านี้จะได้รับการตอบรับ นำไปปฏิบัติจริงหรือ ผู้วิจัยคิดว่าคำตอบอยู่ที่ “คุณค่าของการบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ใน พระพุทธศาสนา” ผู้ใดประเมินคุณค่านี้เป็นเรื่องของความสำเร็จด้านการบริหารจัดการปัจจัย ภายนอก ผู้นั้นก็ย่อมมองว่าวิธีการที่ผู้วิจัยเสนอนี้เป็นสาระเลือนลอยนำไปปฏิบัติจริงไม่ได้ ทว่า ผู้ที่ เติบโตคุณค่าแห่งการบวชเรียนว่าเป็นวิถีชีวิตแห่งอริยมรรคไปสู่พระนิพพานก็ย่อมมองเห็น ความสำคัญในการที่จะลดละแต่ไม่ได้เลิกการเกี่ยวข้องกับงานทางโลกลงเท่าที่จะมีหนทางให้เลือก ทำได้

สำหรับมิติด้านพระธรรมวินัยเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยขอเน้นว่า มีความสำคัญมาก ดังนั้น เมื่อนำ ระบบเกื้อกูลด้วยการจ้างผู้ประกอบวิชาชีพใบอนุญาตมาใช้ปลดปล่อยทรัพยากรเวลาและแรงงาน ของพระภิกษุสงฆ์ให้ออกจากการงานทางโลก แล้วนำทรัพยากรและเวลาที่ได้เพิ่มมานั้นไปใช้ในการ ศึกษาวิเคราะห์ตีความสาระในพระไตรปิฎกอย่างขมุกขมน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ๓ ประการ

(๑) มีความตระหนักถึงข้อพระธรรมวินัยตลอดจนคุณโทษผลบุญกรรมในเรื่องที่ เกี่ยวกับการปฏิบัติจิตวางตน ขณะที่ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับการจัดการศาสนสมบัติหรือการได้รับ ถวายปัจจัยมาแล้วนำมาใช้เป็นวัตรปฏิบัติประจำจนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประจำวัด เพื่อทำให้ การปฏิบัติงานของวัดเป็นการสั่งสมบุญบารมีไปสู่พระนิพพาน แทนที่จะเป็นการสั่งสมบาปกรรม นำไปสู่อบายภูมิทุกคติภูมิอย่างไม่รู้ตัว

(๒) มีความรอบรู้ในสาระคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการ ความสัมพันธ์กับคนและสังคมเพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขและส่งผลดีต่อผลงานทางโลก ด้วย หรือที่นักวิชาการบริหารชาวตะวันตกพากันเรียกศาสตร์ใหม่นี้ว่า “การบริหารเชิงพุทธ” กระบวนที่จะเกิดความแตกฉานรอบรู้นี้ไม่ใช่แค่การอ่าน ทำความเข้าใจความหมายตามตัวอักษร

แล้วจดจำไว้ แต่เป็นการ ศึกษาแล้วนำมาตีความเปรียบเทียบปัจจัยตัวแปรในสาระนั้นกับ สถานการณ์ในยุคปัจจุบัน มีการอธิบายแล้วสรุปเป็นวิธีการปฏิบัติ จากนั้นก็นำมาทดลองใช้ ใน การทำงานประจำวันของวัด ก่อนที่จะสรุปผลการใช้งานว่าดีพอที่จะนำไปใช้ต่อหรือควรรุติ กระบวนการเช่นนี้จะทำให้คำสั่งสอนมากมายที่ถูกละเลยไปกลับมาได้รับความสนใจใฝ่ศึกษาอีก ครั้ง มันเป็นการใส่ความมีชีวิตชีวาให้กับคำสั่งสอนที่มีอายุผ่านมาถึง ๒,๖๐๐ ปีพร้อมกับการ พิสูจน์ว่าความรอบรู้ของพระพุทธองค์นั้นเป็นสิ่งที่อยู่เหนือกาลเวลา พระสงฆ์เหล่านี้ได้โอกาส กระทำปฏิบัติบูชาอย่างแท้จริง หากกระแสแห่งกระบวนการนี้กว้างขวางจริงจัง องค์ความรู้ที่ เกิดขึ้นและกระจายอยู่ตามวัดต่างๆ ได้รับการรวบรวมเป็นหมวดหมู่โดยสำนักพระพุทธศาสนา แห่งชาติ ประเทศไทยคงได้ชื่อว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์การจัดการเชิงพุทธของโลก

(๓) มีความเชี่ยวชาญในสาระแห่งพระธรรมวินัยที่เกี่ยวกับธรรมเนียมปฏิบัติของพุทธ บริษัธ แล้วนำมารวบรวมเป็นระเบียบวิธีการทำงานของวัดร่วมกับพระสงฆ์ ซึ่งเป็นอีกศาสตร์หนึ่ง ที่จำเป็นสำหรับสั่งสอนผู้มีจิตศรัทธาที่อาสาเข้ามาช่วยงานวัดได้เรียนรู้ เพื่อการปฏิบัติที่ถูกต้อง ตามพระธรรมวินัยจะทำให้เกิดผลมากและอานิสงส์มากจากการเสียสละนี้ และนี่คืออีกหนึ่ง สาขาวิชาที่ต้องนำไปเรียนไปสอนหากมีการจัดตั้งสภาไวยาวัจกรขึ้น

ทัศนคติของชาวตะวันตกเขายกย่องผู้ทำงานแบบมืออาชีพ ซึ่งหมายถึงผู้ที่ทุ่มเทในการ ทำงานพร้อมกับการเรียนรู้ศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานให้เกิดความแตกฉานทาง ทฤษฎี แล้วนำไปใช้ร่วมกับการปฏิบัติงานจริง นี่คือการมาของข้อเสนอแนะในเรื่องการศึกษาสาระใน พระไตรปิฎกในลักษณะดังกล่าวของผู้วิจัย

ผู้วิจัยได้นำเสนอในรายละเอียดเชิงปฏิบัติเบื้องต้นไว้เป็นแนวทางแล้ว การตัดสินใจว่า คำตอบของปัญหาข้อ ๓ นี้เป็นสาระหรือเป็นโมฆะตกเป็นภาระของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกคน เพราะใน รูปแบบทั้งหมดที่นำเสนอ นั้น แต่ละวัดแต่ละเจ้าอาวาสสามารถดำเนินการได้เองโดยอิสระ เพราะ องค์การไวยาวัจกรอาจเป็นองค์กรแค่ระดับตำบล อำเภอหรือจังหวัดก็ได้ ไม่ได้ถูกจำกัดว่าต้องทำแต่ ในระดับประเทศเท่านั้น

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยมีทัศนะว่า ศาสนาพุทธจะถือว่าเป็นศาสนาใจกว้างที่สุดก็ได้ หรือจะ นับว่าเป็นศาสนาที่มีข้อบัญญัติละเอียดยับยั้งมากถึงกับระบุว่าพระสงฆ์จะต้องวางกิริยาทำทาง

อย่างไรในการถ่ายทอดทุกข ทั้งนี้ เพราะพระพุทธรเจ้า คือ ผู้รู้แจ้งในศาสตร์ทุกกอย่างของโลก พระองค์ท่านตระหนักถึงความเชื่อมโยงระหว่างกายใจ ผลกระทบต่อกันระหว่างปัจจัยภายในอกกายกับปัจจัยภายในกาย ดังคำกล่าวที่ว่า “เป็นไปไม่ได้ที่จะจับต้องไฟโดยไม่รู้สึกถึงความร้อนของไฟ” ฉะนั้น หากไม่จำเป็น ก็ควรละเลิกการเล่นกับไฟ แต่หากจำเป็น ก็ควรเข้าไปเล่นกับไฟอย่างเข้มงวดที่สุด เพราะความประมาทใจเพียงชั่ววินาทีก็นานพอที่จะทำให้เกิดบาดแผลที่มีมือได้ แต่สิ่งที่ร้ายที่สุด คือ ความหลงว่าไฟนั้นเย็นไม่ร้อนอย่างที่คนเขาวางกัน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีความภาคภูมิใจในประเด็นที่วางงานดุขปฏิพนธ์เรื่องนี้ถือเป็นงานวิจัยชิ้นแรกๆ เกี่ยวกับเรื่องพัฒนาประสิทธิภาพการจัดการศาสนสมบัติวัด เรียกว่าเป็นงานบุกเบิกความรู้ความเข้าใจในด้านนี้ แต่ผู้วิจัยก็มีความเห็นว่า งานวิจัยนี้ยังไม่อาจนำเสนอข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของวัดต่างๆ ได้ละเอียดลึกซึ้ง ส่งผลให้ผลงานขาดความสมบูรณ์ในสาระบางสาระไปมาก ทั้งนี้ เนื่องจากเหตุผล คือ

(๑) งานการจัดการศาสนสมบัติวัดเป็นสิ่งที่มีความเฉพาะตัวขึ้นอยู่กับเงื่อนไขภายในภายนอกของแต่ละวัด แต่ละเจ้าอาวาส แม้จะมีกรอบและขอบเขต แต่ความแตกต่างในความเหมือนนั้นมีย่อยมากมาย ลึกซึ้งและกว้างขวาง ตามจำนวนวัดที่มีอยู่ในประเทศไทย การจะรวบรวมข้อมูลเหล่านี้เพื่อนำ มาจัดเป็นหมวดหมู่เพื่อเปรียบเทียบกัน เพื่อหาทางผสมผสานจุดแข็งด้านต่างๆ เข้าด้วยกัน เป็นสิ่งที่งานวิจัยนี้ไม่สามารถทำได้ ผู้วิจัยได้ทราบมาว่า ทางกองพุทธศาสนสถานของสำนักงานพระ พุทธศาสนาแห่งชาติก็ได้เริ่มทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากทุกจังหวัดภายใต้โครงการสร้างมาตรฐานให้แก่วัดต่างๆ โดยเริ่มดำเนินการมาหลายปีแล้ว ทว่า แบบฟอร์มการเก็บข้อมูลเท่าที่ปรากฏในเอกสารวัดมาตรฐานนั้นก็ไม่ได้เจาะลึก

(๒) ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการศาสนสมบัติวัด ก็คือ ตัวเลขและรายการสินทรัพย์รายได้ รายจ่าย รายละเอียดของธุรกรรมที่วัดทำกับบุคคลภายนอก ย่อมเป็นสาระที่เปิดเผยต่อสาธารณชนไม่ได้ แม้ว่าผู้วิจัยจะได้รับทราบมาก็ตาม

(๓) พระมหาเถรระดับพระสังฆาธิการผู้มีเมตตาสูงให้สัมภาษณ์ก็ปรารถนาจะให้ผู้วิจัยมีความเข้าใจที่ลึกซึ้ง แต่ไม่ปรารถนาที่จะให้ผู้วิจัยนำข้อมูลการให้สัมภาษณ์ทั้งหมดเผยแพร่ออก

ไปสู่ผู้อื่นนอกเหนือจากผู้วิจัย ทั้งนี้ เพราะเป็นการยากที่ “การอ่านข้อมูลซึ่งผ่านการตัดต่อกลับกรอง” จะนำไปสู่ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงที่มาที่ไปแห่งสาระ อย่างที่ผู้วิจัยได้รับจากการเข้าพบสัมภาษณ์ตัวต่อตัว ดังนี้ เพื่อป้องกัน “ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน” ผู้วิจัยจึงได้แต่ทำความเข้าใจกับเรื่องราวแล้ววิเคราะห์ สังเคราะห์ออกมานำเสนอเฉพาะในสิ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่าก่อประโยชน์แก่ผู้อ่านผู้ศึกษาเพื่อนำไปใช้ปรับปรุงการทำงานของวัด

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงคำนึงถึงข้อจำกัดของการจัดการศาสนสมบัติวัดของบรรดาเจ้าอาวาสและไวยาวัจกร ซึ่งต้องทำหน้าที่บนฐานของพระธรรมวินัย กฎระเบียบต่างๆ ตลอดจนผู้ที่ต้องการรู้เรื่องราวเกี่ยวกับศาสนสมบัติ และผู้ต้องการให้เกิดความโปร่งใสต่อวัดและองค์กรสงฆ์จึงขอเสนอแนะดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาวิจัยดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะทั่วไปดังต่อไปนี้

(๑) วัดควรมีการกระจายหรือแบ่งงานให้ผู้ประกอบวิชาชีพรับอนุญาตแทนที่จะยึดหลักหาผู้มีจิตศรัทธามาอาสาทำงานให้โดยไม่อาจคัดเลือกผู้ที่มีความรู้ความสามารถความชำนาญตรงกับงานได้ ทว่า วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลโดยเจ้าอาวาสเป็นเจ้าพนักงานตัวแทนในลักษณะเดียวกับองค์กรเอกชน อีกทั้งวัดมีธุรกรรมการเงินและนิติกรรมเช่นเดียวกับองค์กรเอกชน เมื่อเทียบเคียงแล้ว วัดก็ควรจัดจ้างผู้ประกอบวิชาชีพทางบัญชีและกฎหมายในลักษณะเดียวกันเพื่อให้ผลงานด้านการเงินที่มั่นใจได้ในความถูกต้องรัดกุม และด้านกฎหมายที่มั่นใจได้ในความปลอดภัยจากความยุ่งยากภายหลัง ประเด็นที่สำคัญ คือ ผู้ประกอบวิชาชีพรับอนุญาตเหล่านี้จะไม่สามารถนำความลับของลูกค้าไปเปิดเผยได้ มิฉะนั้นถือเป็นการทำผิดร้ายแรงถึงขั้นอาจถูกยึดใบอนุญาตประกอบอาชีพ นี่คือการแตกต่างระหว่างผู้ประกอบวิชาชีพธรรมดากับผู้ประกอบวิชาชีพรับอนุญาต ผู้วิจัยจึงใคร่ขอเสนอแนะให้เจ้าอาวาสได้พิจารณาที่จะปรับแนวคิดจากความคุ้นชินในการใช้อาสาสมัครมาเป็นการจ้าง “มืออาชีพ”

(๒) ผู้วิจัยใคร่ขอให้ทางสำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้ส่งเสริมและสนับสนุนแนวคิดในงานวิจัยด้วยการประสานงานกับสภาพนายความและหน่วยงานวิชาชีพของผู้ตรวจสอบบัญชีรับ

อนุญาตเพื่อจัดทำรายชื่อนักงานผู้ประกอบวิชาชีพเหล่านี้ตามจังหวัดทั่วประเทศ สำหรับเป็นแหล่งข้อมูลให้เจ้าอาวาสได้เรียกใช้บริการ

(๓) ผู้วิจัยใคร่ขอให้วัดและสำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้พิจารณาข้อเสนอในการจัดทำองค์กรวิชาชีพอิสระของไวยาวัจกร “สภาไวยาวัจกร ” เพราะเล็งเห็นว่า นี่คืวิธีที่จะพัฒนาความรู้ความสามารถของบุคลากรของวัดได้อย่างเป็นระบบต่อเนื่องตลอดไปโดยไม่ต้องอาศัยเงินงบประมาณของภาครัฐ

(๔) ผู้วิจัยใคร่ขอให้คณะสงฆ์ไทยโดยเฉพาะพระผู้ปกครองควรให้ความสำคัญแก่การพัฒนาสงฆ์อย่างเข้มข้นในด้านพระธรรมวินัย ซึ่งกฎระเบียบใดที่มีลักษณะขวางการเจริญเติบโตของจิตวิญญาณของความเป็นสมณะที่ละบ้านเรือน และลาภยศเพื่อแสวงความสงบทางใจต้องปรับเปลี่ยนและพัฒนาให้สอดคล้องต่อพระธรรมวินัยเป็นหลัก และเล็งเห็นโทษของการละเลยในกิจวัตรอันนำไปสู่เป้าหมายทางธรรม

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ในการทำวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยขอเสนอแนะว่า การทำวิจัยในประเด็นนี้ควรจะเป็นการศึกษาแบบเจาะลึกเฉพาะเรื่อง เฉพาะวัด เฉพาะพื้นที่ เนื่องจากสวระย่อยในหัวข้องานวิจัยนี้มีมากมายและแต่ละเรื่องก็สามารถทำการศึกษาวิจัยได้กว้างขวาง และการเจาะเฉพาะวัดหรือเฉพาะวัดในพื้นที่หนึ่งๆ นั้นเพื่อให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกได้ดีกว่า หากผู้วิจัยท่านใหม่นี้สามารถสร้างหัวข้องานวิจัยที่เป็นปัญหาซึ่งวัดกำลังหาทางแก้ไข แล้วสามารถนำผลที่ได้รับการวิจัยไปใช้ได้โดยตรงกับวัดดังกล่าว คือ ทำในลักษณะเป็นกรณีศึกษาแต่ละเรื่องๆ ไป ผู้วิจัยเล็งเห็นว่า การนำเสนอสาระเชิงลึกจะทำให้ดีกว่างานวิจัยกว้างๆ เช่นที่ผู้วิจัยได้ทำมาแล้วนี้